

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Tanel Visnap

**VERBIDE JA AFIKSAALADVERBIDE KOMBINEERUMINE
ÜHENDVERBIDE MOODUSTAMISEKS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Kadri Muischnek

Tartu 2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ÜHENDVERBID	6
1.1. Ainukordsed ja korrapärased ühendverbid	6
1.2. Afiksaaladverbid	8
1.2.1. Orientatsiooniadverbid	8
1.2.2. Perfektiivsusadverbid	9
1.2.3. Seisundiadverbid	9
1.2.4. Modaalsust väljendavad adverbid	10
2. MATERJAL JA MEETOD	11
3. ANALÜÜS	13
3.1. Semantiliste rühmade kombineerumine korrapäraste ühendverbide moodustamiseks	13
3.2. Afiksaaladverbide ja verbide sagedus ühendverbide moodustamisel	14
3.2.1. Ühendverbide loend	14
3.2.2. Tasakaalus korpuse sagedusloend	16
3.3. Kombineerumise piirangud	19
3.3.1. Korrapäraseid ühendverbe mitte moodustavad verbid	19
3.3.2. Ühekordsed korrapärased ühendverbid	21
3.3.3. Kahe afiksaaladverbiga kombineeruvad verbid	23
3.3.4. Topeltsuunda väljendavad ühendverbid	25
KOKKUVÕTE	26
KIRJANDUS	28
Combining verbs and adverbial particles to form particle verbs. Summary	31

SISSEJUHATUS

Käesoleva uurimistöö teemaks on verbide ja afiksaaladverbide kombineerumine ühendverbide moodustamiseks.

Ühendverbid on verbi ja määrsõna ühendid, milles põhiline tähendus on verbaalsel osisel, adverb lisab ühendile mingi tähendusliku nüansi, toimides afiksina. Seetõttu võib ühendverbides olevaid adverbe nimetada afiksaaladverbideks ehk abimäärsõnadeks. (Erelt 2013: 62)

Bakalaureusetöö ülesande püstituse põhjuseks on see, mida Aline Villavicencio (2005) on täheldanud inglise keele kohta, aga mis kehtib ka eesti keele kohta. Nimelt väidab Villavicencio, et ühendverbid (ing k *verb-particle constructions*) on loomuliku keele automaattöötuse seisukohalt problemaatilised, sest olemasolevad ühendverbe koondavad ressursid pole täielikud ja raske on otsustada, kas ühendverb ei esine mingis leksikonis seetõttu, et:

- a) ühendverb on nii produktiivselt moodustatud, et pole vajadust teda leksikonis esitada;
- b) leksikon pole täielik;
- c) sellist ühendverbi pole olemas.

Ent näiteks loomuliku keele genereerimise või teksti süntaktilise analüüsi ülesannete puhul on oluline teada, kas teatud kindlad afiksaaladverb ja verb võivad kombineeruda ühendverbiks või mitte.

Vastates küsimusele, et millised inglise keele verbid kombineeruvad ühendverbide moodustamiseks milliste afiksaaladverbidega, arvab Bruce Fraser (1976, viidatud Villavicencio 2005: 417 järgi), et semantiliselt lähedased verbid kalduvad kombineeruma samade afiksaaladverbidega. Samuti saab inglise keele ühendverbide puhul sageli asendada afiksaaladverbi teise, talle semantiliselt lähedase afiksaaladverbiga, näiteks ühendites *send up/in/back/away* (Wurmbrand 2000, viidatud Villavicencio 2005: 417–418 järgi).

Aline Villavicencio (2005: 418) arvab, et tuvastades just selliseid produktiivse kombineerumise mustreid, saab esitada ühendverbe optimaalsemalt, st mitte leksikoniüksustena, vaid omavahel kombineeruvate verbide ja afiksaaladverbide hulkadena ning Villavicencio ettepanek leksikaalsete ressursside katvuse parandamiseks seisnebki verbide ja afiksaaladverbide produktiivse kombineerumise seaduspärasuste tuvastamises. Käesolev bakalaureusetöö üritab lahendada sama ülesannet eesti keele jaoks.

Töö eesmärgiks on tuvastada verbide ja afiksaaladverbide produktiivse kombineerumise seaduspärasusi. Samuti uurin, millised on piirangud kombineerumisel. Tähelepanu all on verbide ja afiksaaladverbide produktiivsus ühendverbide moodustamisel. Otsin vastust küsimusele, millised tunnused iseloomustavad rohkelt ühendverbe moodustavaid sõnu. Vaatlen seoseid ühe sõna ühendverbide moodustamise produktiivsuse ning tema sageduse ja polüseemsuse vahel.

Käesolevas töös on püstitatud järgmised hüpoteesid:

- 1) On võimalik tuvastada veel ühendverbide moodustamiseks omavahel kombineeruvaid afiksaaladverbide ja verbide semantilisi rühmi peale juba teadaolevate liikumisverbide ja suunaadverbide.
- 2) Verbi käitumise ühendverbi moodustamisel määrab sagedus: mida sagedasema verbiga on tegemist, seda rohkem ühendverbe ta moodustab.
- 3) Verbi produktiivsus ühendverbi moodustamisel sõltub tema polüseemiast: verb millel on rohkem tähendusi, moodustab rohkem ühendverbe.
- 4) Afiksaaladverb, mis moodustab palju ühendverbe, võib ka rohkem moodustada ühendverbe selliste verbidega, mis teiste afiksaaladverbidega ei kombineeru.

Tänapäevasele eesti keele ühendverbide käsitlemisele on teoreetilise aluse pannud Huno Rätsep 1978. aastal teosega „Eesti keele lihtlausete tüübid“. Ühendverbe on ka kirjeldatud EKG II-s (1993) ja Mati Ereli 2013. aasta teoses „Eesti keele lauseõpetus: Sissejuhatus. Õeldis“. Lemme Lestl on oma 1993. aasta diplomitöös „Orientatsiooniadverbid ühendverbide moodustajana“ võrrelnud ühendverbide esitamist „Eesti keele seletussõnaraamatus“ ja Cornelius Hasselblatti teoses „Das estnische

Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen”. 2011. aastal on Kadri Koppel on bakalaureusetöös „Ühendverbi komponentide sõnajärg eesti keeles“ uurinud ühendverbide osiste paiknemist üksteise suhtes. 2014. aastal on Eleri Aedmaa oma magistritöös „Sõnadevahelise seose tugevuse mõõtmise statistilised meetodid ühendverbide tuvastamisel“ välja selgitanud, milline sõnadevahelise seose tugevuse mõõtmise meetod on kõige efektiivsem ühendverbide automaatseks tuvastamiseks tekstikorpusest. 2014. aastal on ka ilmunud artikkel „Ühendverbid eesti keele pindsüntaktilises analüüsis“, mille autorid on Kadri Muischnek, Kaili Müürisep ning Tiina Puolakainen. Artiklis käsitleti ühendverbide tuvastamist eesti keele automaatse pindsüntaktilise analüüsi käigus.

Bakalaureusetöö koosneb kolmest peatükist, millest esimene moodustab uurimuse teoreetilise osa ja milles käsitletakse ühendverbide liigitust ning mille raames leiavad süvenenumat käsitlust korrapärased ühendverbid. Teises peatükis kirjeldatakse uurimismaterjali ning –meetodit. Kolmas peatükk keskendub materjali analüüsile, selles otsitakse verbide ja afiksaaladverbide tunnuseid, mis soodustavad nende osalemist ühendverbide moodustamisel ning püütakse tuvastada ühendverbide rühmi, mis on moodustatud semantiliselt sarnaste verbide ja ühendverbide kombineerumise teel.

1. ÜHENDVERBID

Selles peatükis käsitlen ühendverbi mõistet. Põhilised allikad selle teoreetilise peatüki teemade käsitlemisel on Huno Rätsepa „Eesti keele lihtlauset tüübid“ (1978), „Eesti keele grammatika“ II osa (1993) ning Mati Erealti „Eesti keele lauseõpetus“ (2013).

Esimesena kirjeldas ühendverbide olemusest Elmar Muuk 1938. aastal, luues ka ise arvatavasti termini „ühendverb“ (Rätsep 1978: 26). Muuk on oma 1938. aasta artiklis „Verbide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest“ käsitletud ühendverbidena ka selliseid ühendeid, mida Huno Rätsep on oma 1978. aastal ilmunud teoses „Eesti keele lihtlauset tüübid“ nimetanud väljendverbideks, näiteks *halvaks panema*, *jutti ajama* jne.

Ühendverbe jagatakse Huno Rätsepa „Eesti keele lihtlauset tüüpidest“ (1978) alates ainukordseteks ja korrapärasteks.

1.1. Ainukordsed ja korrapärased ühendverbid

Ainukordsed ehk idiomaatilised ühendverbid koosnevad osistest, mis on piiratud kombinatsioonivõimalustega. Nad moodustavad mitte ainult süntaktiliselt, vaid ka semantiliselt liigendamatu terviku ehk siis verb ja abimäärsõna on omandanud uue tähenduse, näiteks *üle ajama*, *üles ütlema*, *taga otsima* jne. (Erealt 2013: 62)

Korrapäraste ühendverbide puhul säilitavad mõlemad osised oma tähenduse ning neid saab vabalt kombineerida, näiteks *alla / eemale / tagasi / ligi .. + minema / jooksmas / kõndima / sõitma*. Korrapärased ühendverbid ei ole küll valmis sõnastikuühendid nagu ainukordsed ühendverbid, kuid siiski moodustavad korrapärased ühendverbid ka süntaktiliselt lahutamatu terviku. (Erealt 2013: 62–63) Rätsepa (1978: 28) arvates on korrapärased ühendverbid alati otsesetähendusega ning pole idiomaatilised.

Kõige selgemini jagunevad ühendverbid kahte rühma orientatsiooniliste afiksaaladverbide juures (EKG II 1993: 21). Orientatsiooniadverbidest tuleb lähemalt juttu järgmises alapeatükis.

Muischnek selgitab 2005. aasta artiklis „Eesti keele verbikesksed püsiühendid tekstikorpuses“ läbipaistvuse mõistet. Ühendeid jagatakse läbipaistmatuteks (näiteks *üles ütlema, peale käima*) ning läbipaistvateks (näiteks *alla viskama, kõrvale seisma*) selle põhjal, kas keelekasutajal on võimalik ühendist aru saada ilma seda eelnevalt vormi-tähenduse paarina omandamata või mitte. Läbipaistvuse piir ei ole kindel ning väljendub keelekasutajati erinevalt. (Muischnek 2006: 81) Siin töös lähtutakse eeldusest, et mida läbipaistvam on ühendverb, seda tõenäolisemalt on ühend ka korrapärane.

Ann Veismann ja Ilona Tragel on oma 2008. aasta artiklis „Kuidas horisontaalne ja vertikaalne liikumissuund eesti keeles aspektiks kehastuvad?“ arutlenud selle üle, mil määral on ühendverbid korrapärased või ainukordsed. Uurimise alla on autorid võtnud horisontaalsuunda väljendavad (*edasi, tagasi, ette, taha*) ning vertikaalsuunda väljendavad (*üles, alla, maha*) adverbid. Autorid jõudsid järeldusele, et ühendverbide puhul toimuvad afiksaaladverbide süstemaatilised tähenduse ülekanded suunatähenduselt abstraktsele (aspektilaadsele ja metafoorsele) tähendusele (Tragel, Veismann 2008: 527). Veismann on oma 2009. aasta doktoritöös „Eesti keele kaas- ja määrsõnade semantika võimalusi“ kinnitanud väite, et adverbi *edasi* puhul on kestva tähenduse väljendamine produktiivne mis tahes verbiga ning neid ei saa lugeda ainukordseteks (Veismann 2009: 116).

Ann Veismann ja Heete Sahkai on 2016. aastal ilmunud artiklis „Ühendverbidest läbi prosoodia prisma“ kirjutanud, et perfektiivsust väljendavate ühendverbide puhul on kõige raskem otsustada, kas need kuuluvad korrapäraste või ainukordsete ühendverbide hulka (Sahkai, Veismann 2016: 272). Lisan samas artiklis ilmunud tsitaadi: „Samal ajal iseloomustab perfektiivseid ühendverbe üldiselt see, et verb on ühendis oma põhitähenduse säilitanud ja afiksaaladverb ainult kas lisab sellele lõpetamise tähenduse või rõhutab seda, tegemist ei ole idiomatiseerunud ühenditega selles mõttes, et verb ja adverb moodustaksid koos täiesti uue tähenduse. Siiski leidub ka ühendeid, kus selgelt perfektiivsust väljendava adverbiga ühendi tähendus tervikuna ei ole päris läbipaistev (nt *ära keelama, üles kirjutama*).“ (Sahkai, Veismann 2016: 272)

1.2. Afiksaaladverbid

Adverb, mis moodustab ühendverbi, võib olla orientatsiooni, perfektivsust, seisundit või modaalsust väljendav osis (EKG II 1993: 20).

1.2.1. Orientatsiooniadverbid

Orientatsiooniadverbid on suundumis-, paiknemis-, eemaldumis- või kulgemiskohta tähistavad adverbid ning nii nad moodustavad neli allrühma (EKG II 1993: 20; Rätsep 1978: 29–31).

Intralokaalsed orientatsiooniadverbid ehk suundumiskohta tähistavad adverbid osutavad mingi teise objekti suhtes asendit, kuhu suundutakse. Siia rühma kuuluvad sellised afiksaaladverbid näiteks *alla, edasi, eemale, ette, kaasa, kõrvale, maha, otsa* jne. (Rätsep 1978: 29–30) Selle alapeatüki kõik näited pärinevad Rätsepalt (1978: 29–31):

- (1) Poiss *kukkus* trepist *alla*.
- (2) Poeg *sõitis* isaga *kaasa*.
- (3) Auto *sõitis* jalakäijale *otsa*.

Lokaalsed orientatsiooniadverbid ehk paiknemiskohta tähistavad adverbid osutavad üldistatud kujul mingi teise objekti suhtes asendit, kus asutakse, ollakse. Siia rühma kuuluvad sellised afiksaaladverbid näiteks *all, ees, kohal, lähedal, otsas, päral, üleval, ümber* jne. (Rätsep 1978: 30) Näiteks:

- (4) Auto *seisis* vankril *ees*.
- (5) Auto *oli* *päral*.
- (6) Külalised *seisid* professoril *ümber*.

Ekstralokaalsed orientatsiooniadverbid ehk eemaldumiskohta tähistavad adverbid osutavad üldistatud kujul mingi teise objekti suhtes asendit, kust eemalduakse, ollakse eemal. Siia rühma kuuluvad sellised afiksaaladverbid näiteks *alt, kohalt, kõrvalt, ligidalt, lähedalt, tagant, takka, ülevalt*. (Rätsep 1978: 30) Näiteks:

- (7) Auto *liikus* *kohalt*.

(8) Mära *kostis lähedalt*.

(9) Tuul *puhus tagant*.

Translokaalsed orientatsiooniadverbid ehk läbimiskohta tähistavad adverbid osutavad üldistatud kujul läbimiskohta. Siia rühma kuuluvad kuuluvad neli afiksaaladverbi *läbi*, *mööda*, *ringi* ja *üle*. (Rätsep 1978: 31) Näiteks:

(10) Rong *sõitis* tunnelist *läbi*.

(11) Rongkäik *läks* tribüünist *mööda*.

(12) Koer *hulkus* õue mööda *ringi*.

(13) Jänes *jooksis* teest *üle*.

1.2.2. Perfektiivsusadverbid

Perfektiivsusadverbid väljendavad tegevuse lõpetatusele või ettenähtud piirile viimisele. Sellised afiksaaladverbid on *läbi*, *maha*, *minema*, *otsa*, *tulema*, *täis*, *valmis*, *välja*, *ära*. (Rätsep 1978: 31; EKG II 1993: 21) Näiteks (Rätsep 1978: 31):

(14) Laps *kirjutas* vihiku sõnu *täis*.

(15) Mees *müüs* raamatu *maha*.

(16) Ta *tuli* sealt lihtsalt *tulema*.

Kõige levinum perfektiivsusadverb on *ära*, mis moodustab palju korrapäraseid ühendeid nagu *ära jagama*, *ära ootama*, *ära tellima*. Aspektitähendusega võib ka kaasneda orientatsioonitähendus (suunatähendus), näiteks *ära kutsuma*, *ära viskama*, *ära ajama*. (Erelt 2013: 64)

1.2.3. Seisundiadverbid

Seisundiadverbid kuuluvad ühendverbide koosseisu vaid siis, kui nad moodustavad verbidega uue tähendusliku terviku. Vastasel juhul esinevad adverbid iseseisvatena. Siia kuuluvad sellised adverbid nagu *kinni*, *lahti*, *kokku*, *viltu* jne. (EKG II 1993: 21–22) Näiteks (EKG II 1993: 22):

(17) Komisjonikaupluses *saab* kaubast *lahti*.

(18) Korsten oli *kokku kukkunud*.

(19) Kõik asjad *kiskusid* täna *viltu*.

1.2.4. Modalsust väljendavad adverbid

Modalsust väljendavad adverbid *vaja* ja *tarvis* kuuluvad ühendverbide *vaja minema/olema* ning *tarvis minema/olema* juurde. (EKG II 1993: 22) Näiteks (EKG II 1993: 22):

(20) Mul on seda raamatut veel *vaja*.

(21) *On tarvis*, et töö saaks homseks valmis.

2. MATERJAL JA MEETOD

Esimene uurimismaterjal on ühendverbide loend, mille aluseks on eesti keele verbikesksete püsiühendite andmebaas¹ ning „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ (EKSS) ühendverbide loend. Materjal on saadud juhendaja Kadri Muischneki käest.

Algselt sisaldas analüüsitav loend umbes ~4300 ühendit, millest 1509 korrapärast ühendit jäid lõpuks selle töö alusmaterjaliks.

Teine uurimismaterjal on Tasakaalus korpuse lemmade² sagedusloend³. Tasakaalus korpuses on 15 miljonit sõna (5 miljonit sõna ajalehetekste, 5 miljonit sõna ilukirjandust ja 5 miljonit sõna teadustekste). Sagedusloendist olen eraldanud need verbid, mis moodustavad ühendverbe, ning need verbid, mis ei moodusta ühendverbe.

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida verbide ja afiksaaladverbide kombineerumise produktiivseid malle, vastavalt Huno Rätsepale moodustatakse produktiivselt just korrapäraseid ühendverbe, millele on iseloomulik „sarjades esinemine“ (Rätsep 1978: 28). Seetõttu jagasin kõigepealt eelpool kirjeldatud ühendverbi loendi ainukordseteks ja korrapärasteks ühendverbideks. Need ühendid, mis võivad olla nii ainukordsed kui ka korrapäraseid ühendverbid, näiteks *kõrvale lükkama*, *läbi minema*, *maha panema* jne, liigitasin sealjuures korrapäraste ühendverbide hulka.

Edasisest analüüsist jäi kõrvale 2800 ühendit, sest nad olid kas ainukordsed või kahtlased ühendid. Näiteks ainukordseteks lugesin kõik seisundiadverbide ja verbide ühendeid⁴. Kahtlasteks lugesin need ühendid, kus ühene liigitamine oli väga problemaatiline või oli ühendi olemasolu ühendverbina minu meelest kaheldav, näiteks *harali minema*, *harki ajama*, *jokki jääma*, *kiuste tegema* jne. Kui kahtlasena tunduv

¹ <http://www.cl.ut.ee/ressursid/pysiyhendid/>

² Lemma – kokkukuuluvate sõnavormide hulk, kus ei eristata põhivormi (EKSS 2009)

³ Sagedusloend on saadaval leheküljel http://www.cl.ut.ee/ressursid/sagedused1/failid/lemma_kahanevas.txt

⁴ EKG II (1993: 21–22) ning Mati Erelti (2013: 64) järgi kuuluvad seisundit väljendavad adverbid ühendverbide koosseisu ainult siis, kui nad moodustavad koos verbiga uue tähendusliku terviku ja tingivad lausemalli. Vastasel juhul kuuluvad nad lausesse iseseisva adverbina.

ühendverb oli püsiühendite andmebaasi aluseks olevates leksikograafilistes allikates esinenud ainult Cornelius Hasselblatti ühendverbide loendis (Hasselblatt 1990), siis jäi ta edasisest analüüsist kõrvale.

Ann Veismanni ja Heete Sahkai artiklis „Ühendverbidest läbi prosoodia prisma“ on autorid mõlemad ühendverbid *ära keelama* ja *üles kirjutama* läbipaistmatuteks lugenud (täpsemalt käesoleva töö peatükis 1.2.). Nõustun autoritega selles suhtes, et *üles kirjutama* on pigem läbipaistmatu ning seega olen lugenud seda ainukordseks. *Ära keelama* olen lugenud aga korrapäraseks, kuna afiksaaladverb *ära* lisab siin verbile pigem rõhutatust ning mõlemad osised säilitavad minu arvates tähenduse.

Liigitatud ühendverbide loendit ja Tasakaalus korpuse sagedusloendit on analüüsitud MS Exceli programmis, kus oli võimalik välja arvutada ühendverbide sagedused. Samuti oli tabeli abil võimalik saada ülevaade kombineerumise piirangutest ning moodustada korrapärase ühendverbide rühmi.

3. ANALÜÜS

Selles osas otsitakse verbide ja afiksaaladverbide tunnuseid, mis soodustavad nende osalemist ühendverbide moodustamisel. Samuti püütakse tuvastada ühendverbide rühmi, mis on moodustatud semantiliselt sarnaste verbide ja ühendverbide kombineerumise teel.

3.1. Semantiliste rühmade kombineerumine korrapäraste ühendverbide moodustamiseks

Uurin siin alapeatükis, kas on võimalik tuvastada veel omavahel kombineeruvaid verbide ja afiksaaladverbide rühmi lisaks alati näitena toodavale (nt Rätsep 1978: 29–31) suunda väljendavate afiksaaladverbide kombineerumisele liikumisverbidega.

Muischneki jt (2014: 230) järgi võib afiksaaladverb *ette* ajasuhet väljendades produktiivselt kombineeruda teadmis- ja teatamisverbidega. Nii leidub ühendverbide loendist kümme verbi, mis moodustavad afiksaaladverbiga *ette* ühendi. Need on *aimama, arvama, arvestama, helistama, hindama, hoiatama, laulma, teadma, teatama* ja *ütleva*. Nendest kümnest verbist ainult kolm kombineeruvad veel ühe afiksaaladverbiga: *(tagasi) helistama, (ära) hindama, (ära) ütleva*, ülejäänud verbid moodustavad ainsa ühendverbi afiksaaladverbiga *ette*.

Asendiverbide puhul leidis ühendverbide loendis verbe, mis kombineeruvad valdavalt lokaalsete orientatsiooniadverbidega (nt *ees, järel, kohal, taga*). Need verbid on *istuma, seisma, püsima* ja *ootama*. Lokaalsed orientatsiooniadverbid võivad ka kombineeruda liikumisverbidega, näiteks *ees/järel + astuma, kõndima, sammuma* jne.

Lõppemist ja lõpetamist märkivad verbid võivad kombineeruda perfektivsust väljendavate adverbidega *maha* ja *ära*. Afiksaaladverbiga *ära* kombineeruvad verbid *kaduma, kaotama, kustuma, kõngema, kärvama, lõpetama, lõppema* ja *uppuma*. Lisaks afiksaaladverbile *ära* võivad verbid *kustutama, tapma* ja *surema* ka kombineeruda afiksaaladverbiga *maha*.

Kõndimisega seotud viis verbi *kõmpima*, *sõtkuma*, *tallama*, *trampima*, *vantsima* kombineeruvad afiksaaladverbiga *maha*, märkides mingi teatud vahemaa ära kõndima. Kolm nimetatud verbi moodustavadki ainsa ühendverbi selle afiksaaladverbiga. Verbid *tallama* ja *sõtkuma* võivad lisaks veel kombineeruda afiksaaladverbiga *ära*, mis näitab jalgadega midagi ära rikkumist vms lõpetatud tegevust.

3.2. Afiksaaladverbide ja verbide sagedus ühendverbide moodustamisel

3.2.1. Ühendverbide loend

Ühendverbide loendist leidis 505 erinevat verbi, mis võivad vähemalt ühe adverbiga moodustada korrapärase ühendverbi. Kokku on minu hinnangul erinevaid võimalikke korrapäraseid ühendverbe 1509.

Ühendverbide loendi järgi on kokku 40 erinevat afiksaaladverbi, mis moodustavad verbidega korrapäraseid ühendeid. Tabel 1 esitab seda, mitme verbiga võib üks afiksaaladverb moodustada korrapäraseid ühendverbe.

Tabel 1. Afiksaaladverbide sagedus korrapärase ühendverbide loendis.

Lühendid: Adv – ühendverbide loendis esinevad afiksaaladverbid, Sag – näitab, mitme erineva verbiga võib vastav afiksaaladverb moodustada korrapäraseid ühendeid

Adv	Sag	Adv	Sag	Adv	Sag	Adv	Sag
ära	246	ringi	40	vahele	22	taga	4
välja	173	kõrvale	39	ligi	20	eemal	3
maha	111	ümber	37	vastu	19	eemalt	3
sisse	93	peale	36	juurde	18	kõrval	3
läbi	92	üle	30	külge	14	kõrvalt	3
alla	77	kohale	29	lähemale	11	tagant	3
tagasi	75	järele	28	ees	10	kohal	2
edasi	69	eemale	25	eest	6	ligidale	2
ette	56	esile	23	järel	4	lähedale	2
üles	52	mööda	24	otsa	4	juures	1

Nagu tabelist 1 võib lugeda, moodustab kõige rohkem korrapäraseid ühendverbe perfektiivusadverb *ära* (246 verbi), sellele järgnevad afiksaaladverbid *välja* (173 verbi)

ning *maha* (111 verbi), mis esinevad peamiselt orientatsioonidverbidena, kuid võivad esineda ka perfektiivsust väljendavate adverbidena.

Ära on kõige levinuma perfektiivsusadverbina ühendverbide moodustamisel väga produktiivne. Helle Metslangi (2001: 476) arvates on *ära* kõnekeelse partiklina kujunemas universaalseks perfektiivsust väljendavaks partikliks. Seda on näha ka sellest, et *ära* moodustab verbidega kõige rohkem ühendverbe ning ka selliste verbidega, mis muidu ühendverbide moodustamisel ei osale.

Tabelis 2 on ühendverbide loendi 60 kõige sagedasemat verbi 505-st, mis moodustavad kokku 676 korrapärast ühendverbi. Verbide sagedus näitab seda, mitme erineva afiksaaladverbiga võib vastav verb kombineeruda. Lisaks on tabelis info selle kohta, millised nendest 60 verbist on arvatud tuumverbide loendisse. Tuumverbid on sagedased tegusõnad, mis väljendavad üldisi mõisteid (Tragel 2003: 10). Tegu peaks siis olema keele kõige kesksema sõnavara hulka kuuluvate verbidega.

Tabel 2. **Verbide sagedus korrapäraste ühendverbide loendis.**

Kasutatud tähised:

X eesti keele tuumverbid Trageli (2003: 22) järgi

Verb	Sagedus	Verb	Sagedus	Verb	Sagedus
<u>minema</u>	25	hüppama	12	heitma	8
astuma	21	kandma	12	paiskama	8
<u>tulema</u>	19	kõndima	12	ronima	8
jooksma	19	pääsema	12	sammuma	8
sõitma	19	vedama	12	sööstma	8
tõmbama	17	kargama	11	toppima	8
vaatama	16	<u>käima</u>	11	tõukama	8
<u>ajama</u>	16	tõstma	11	veerema	8
<u>saama</u>	16	asetama	10	võtma	8
<u>panema</u>	15	keerama	10	<u>andma</u>	7
<u>tooma</u>	15	kutsuma	10	istuma	7
jõudma	14	nihutama	10	juhtima	7
lükkama	14	pöörama	10	kiskuma	7
<u>viima</u>	14	ruttama	10	kukkuma	7
viskama	14	saatma	10	liikuma	7
jääma	13	hiilima	9	marssima	7
kihutama	13	pistma	9	nihkuma	7
<u>laskma</u>	13	suruma	9	seisma	7
lendama	13	tormama	9	<u>tegema</u>	7
lööma	13	vahtima	9	tungima	7

Tabelis 2 on esitatud 60 enim ühendverbe moodustavat verbi. Nende hulgas on tuumverbid tähistatud allajoonimisega. Nagu tabelist 2 võib lugeda, on kõige produktiivsem on verb *minema*, moodustades vähemalt 25 afiksaaladverbiga korrapäraseid ühendeid. Sellele järgnevad *astuma* (21 adverbi), *tulema*, *jooksma* ja *sõitma* (kõik 19 adverbi). Eelnimetatud verbid on ka kõik liikumisverbid. Kokku leidub tabelis minu hinnangul 26 liikumisverbi, 25 liigutamist märkivat verbi (*tõmbama*, *lukkama*, *asetama* jne), kolm asendiverbi (*jääma*, *seisma*, *istuma*), kolm andmist või toomist märkivat verbi (*tooma*, *saatma*, *andma*), kaks kognitiivverbi⁵ (*vaatama*, *vahtima*) ja üks suhtlusverb (*kutsuma*).

3.2.2. Tasakaalus korpuse sagedusloend

Selleks, et Tasakaalus korpuse sagedusloendis oleksid lemmad esindatud, peab vastav lemma korpuses esinema vähemalt kümme korda. Leidub 15 verbi, mis moodustavad korrapäraseid ühendverbe, kuid Tasakaalus korpuses esinevad nad üheksa korda või vähem, ning seetõttu pole need verbid Tasakaalus korpuse sagedusloendis. Need verbid on: (*maha/ära*) *hõõrduma*, (*ära*) *ilastama*, (*ära*) *kägrutama*, (*ära*) *käkerdama*, (*välja*) *küünituma*, (*ära*) *nürima*, (*ära*) *pehastuma*, (*läbi/maha/ära*) *prassima*, (*ära*) *putkama*, (*ära*) *pätsama*, (*ära*) *roiutama*, (*ära*) *soperdama*, (*ära*) *varjustama*, (*ära*) *vusserdama* ja (*ära*) *vussima*. Eelnimetatud verbid on järgnevast analüüsist kõrvale jäetud.

Esitan tabeli 3, kus on esitatud Tasakaalus korpuse kõige sagedasemad verbid, mis moodustavad muuhulgas vähemalt ühe korrapärase ühendverbi ning nende verbide koha Tasakaalus korpuse lemmade sageduste pingereas, nende tähenduste arvu eesti Wordnetis ja nendega moodustatud ühendverbide arvu. Selle tabeli abil püüan leida seost verbi ühendverbide moodustamise produktiivsuse ja tema sageduse ning polüseemsuse vahel. Näiteks kõige sagedasem korrapäraseid ühendeid moodustav verb *saama* esineb korpuses erinevates sõnavormides 78 156 korda, tal on eesti Wordnetis 12 tähendust ning ta moodustab 16 ühendverbi. Verb *tõstma* esineb Tasakaalus korpuses 4560 korda, tal on eesti Wordnetis 6 tähendust ning ta moodustab 11 ühendverbi.

⁵ Kognitiivverbid on tundeseisundeid väljendavad verbid, nt *tahtma*, *nägema*, *vaatama*, *kuulma* jne (Tragel 2003: 22).

Tabel 3. Tasakaalus korpuse sagedusloendi 60 kõige sagedasemat verbi, mis moodustavad korrapäraseid ühendverbe.

Lühendid:

Jrk nr – järjekorra number esinemissageduse järgi korpuses, T – tähenduste arv Eesti Wordneti järgi, Ü – ühendite arv, mille verb moodustab koos afiksaaladverbidega

Kasutatud tähistused:

X verb, mis moodustab ühendeid kümne või rohkema afiksaaladverbiga

X eesti keele tuumverbid Trageli (2003: 22) järgi⁶

Jrk nr	Verb	T	Ü	Jrk nr	Verb	T	Ü	Jrk nr	Verb	T	Ü
1.	saama	12	16	21.	tooma	4	15	41.	aitama	3	5
2.	pidama	14	2	22.	küsima	7	1	42.	töötama	4	2
3.	tulema	6	19	23.	näitama	5	1	43.	tõusma	4	2
4.	tegema	7	7	24.	kirjutama	8	1	44.	astuma	3	21
5.	ütleva	2	2	25.	elama	4	4	45.	uurima	4	2
6.	minema	17	25	26.	viima	5	14	46.	otsustama	3	1
7.	teadma	3	1	27.	jätma	6	5	47.	saatma	7	10
8.	jääma	5	13	28.	lugema	4	2	48.	kandma	10	12
9.	võtma	16	8	29.	laskma	5	13	49.	ajama	16	16
10.	andma	13	7	30.	ootama	2	3	50.	asuma	5	1
11.	nägema	8	3	31.	siduma	3	1	51.	otsima	6	3
12.	rääkima	8	2	32.	kuulma	4	1	52.	mängima	7	3
13.	leidma	8	1	33.	seisma	7	7	53.	ilmuma	4	4
14.	kasutama	2	1	34.	istuma	5	7	54.	kutsuma	6	10
15.	vaatama	8	16	35.	sõitma	4	19	55.	ostma	2	2
16.	panema	11	15	36.	loomma	6	1	56.	kaduma	8	1
17.	mõtleva	6	3	37.	lubama	3	3	57.	lööma	7	13
18.	arvama	9	1	38.	hoidma	9	5	58.	teatama	2	2
19.	käima	24	11	39.	kinnitama	6	5	59.	arvestama	6	1
20.	jõudma	4	14	40.	valima	3	3	60.	tõstma	6	11

Tabelist võib järeldada seda, et korpuses sage verb ei pruugi kombineeruda paljude afiksaaladverbidega. Eriti on seda näha teadmisk-, suhtlus- ning kognitiivverbide puhul. Teadmisk- ja suhtlusverbid *ütleva*, *rääkima*, *mõtleva*, *arvama* kuuluvad 20 kõige sagedasemate verbide hulka, ometi ei kombineeru ükski neist verbidest üle 3 afiksaaladverbiga.

Tabelis on punasega tähistatud verbe 17, neist 15 on liigutamist või liikumist märkivad verbid. Ainsad erandid on verbid *vaatama* ning *kutsuma*. Siiski saavad mõlemad verbid

⁶ Trageli (2003: 22) järgi kuulub eesti keele tuumverbide hulka 18 verbi, millest 14 on siin tabelis ka välja toodud. Ülejäänud neli verbi (*olema*, *võima*, *hakkama*, *tahtma*) ei moodusta korrapäraseid ühendeid.

ka kombineeruda suunda märkivate adverbidega, näiteks *alla vaatama/kutsuma, sisse vaatama/kutsuma* jne. Seega saab öelda, et verbi produktiivsus ühendverbide moodustamisel on seotud sellega, kas verb saab kombineeruda orientatsiooniadverbidega (suunda väljendavate adverbidega) või mitte.

Kaks korpuse kõige sagedasemat verbi *saama* ning *pidama* on sarnased verbid, mille põhitähenduseks võib pidada modaalseks. Siiski leidub mõlemal verbil ka mitte-modaalseid tähendusi, kuna nad moodustavad afiksaaladverbidega ühendeid, mis modaalse tähendusega poleks võimalik.

Saama moodustab 16 afiksaaladverbiga korrapäraseid ühendverbe. Peale modaalse tähenduse võib *saama*-verb EKSS järgi tähendada ka „kuhugi jõudmist, pääsemist“ ning seetõttu saab *saama*-verb kombineeruda intralokaalsete ja translokaalsete orientatsiooniadverbidega (*edasi, ligi, mööda, sisse* jne).

Verb *pidama* on ka väga sage verb, millel on palju modaalseid tähendusi. Sarnaselt verbile *saama* on *pidama* ka polüseemne (14 tähendust). *Pidama* üheks tähenduseks on EKSS järgi „mingit tegevust, toimingut sooritama“, nt *pidu pidama, kõnet pidama*. Just selle tähenduse kaudu kombineerubki *pidama* kahe afiksaaladverbiga *maha* ja *ära*. Erinevalt verbist *saama* pole *pidama*-verbil ühtegi tähendust, mis seostuks liikumisega.

Tabelist võib järeldada ka seda, et verbi polüseemilisuse ja ühendverbi moodustamise produktiivsuse korrelatsioon on väike. Üks näide ongi *pidama* (14 tähendust ja moodustab 2 ühendverbi), samuti leidub teadmisk-, suhtlus- ja kognitiivverbe, millel võivad olla eesti Wordneti järgi 8 või rohkem tähendust, kuid ei moodusta ühendverbe rohkem kui 3 afiksaaladverbiga, näiteks *nägema, rääkima, arvama*. Tulemus võib olla ka vastupidine: verbil võib olla vähe tähendusi, kuid moodustab palju ühendverbe. Sellised on verbid *sõitma* (4 tähendust, moodustab 19 ühendverbi), *astuma* (3 tähendust, moodustab 21 ühendverbi), *vaatama* (8 tähendust, moodustab 16 ühendverbi) jne. Järelikult sõltub verbi produktiivsus sellest, kas verb kombineerub orientatsiooniadverbidega või mitte, sama järeldus tehti ka nende verbide puhul, mis moodustas ühendeid kümne või rohkem afiksaaladverbiga.

Tasakaalus korpuse sagedusloendis leidub 21 verbi, mis esinevad korpuses 25 korda või vähem, kuid moodustavad ka korrapäraseid ühendeid. Esitan need tabelis 4.

Tabel 4. Tasakaalus korpuse sagedusloendi 21 kõige vähem esinevat verbi, mis moodustavad korrapäraseid ühendverbe.

Lühendid:

Jrk nr – järjekorra number esinemissageduse järgi korpuses, Täh – tähenduste arv Eesti Wordneti järgi, Üh – ühendite arv, mille verb moodustab koos afiksaaladverbidega

Jrk nr	Verb	T	Ü	Jrk nr	Verb	T	Ü	Jrk nr	Verb	T	Ü
470.	vassima	1	1	477.	käänduma	1	2	484.	leierdama	1	1
471.	uhtma	1	3	478.	kristalliseeruma	1	1	485.	plagama	1	1
472.	ripnema	1	1	479.	solkima	2	1	486.	näpsama	1	1
473.	aelema	2	2	480.	näljutama	1	1	487.	nikastama	1	1
474.	tuuseldama	2	1	481.	teotama	3	1	488.	kiirguma	3	2
475.	puksima	3	1	482.	logelema	1	2	489.	kaksama	1	1
476.	näkitsema	2	1	483.	kärutama	1	1	490.	aurutama	1	1

Kui tabelist 3 oli näha, et sage verb ei pruugi veel tähendada seda, et verb ka afiksaaladverbidega produktiivselt kombineerub, siis tabel 4 näitab seda, et kõige vähem kasutatavamad verbid, mis ka korrapäraseid ühendverbe moodustavad, kombineeruvad vähemate afiksaaladverbidega.

3.3. Kombineerumise piirangud

Korrapärase ühendverbide moodustamisel kombineeruvad omavahel semantiliselt lähedaste verbide ja adverbide rühmad (Rätsep 1978: 28). Sellega seoses tekib küsimus, kas sellisel kombineerumisel on ka mingeid piiranguid.

3.3.1. Korrapäraseid ühendverbe mitte moodustavad verbid

Tasakaalus korpuse sagedusloendi järgi kümme kõige sagedamat verbi, mis üldse korrapäraseid ühendverbe ei moodusta, on *olema*, *võima*, *hakkama*, *tahtma*, *tundma*, *toimuma*, *suutma*, *muutuma*, *esitama*, *tekkima* ja *nimetama*. Neist neli esimest verbi kuuluvad ka Trageli (2003: 22) järgi tuumverbide hulka. Esitan tuumverbid ja selgitan

lühidalt, miks nad ühendverbe ei moodusta. Samuti otsin välja need liikumisverbid, mis ei kombineeru afiksaaladverbidega üldse.

Olema

Leidub küll palju verbi *olema* ning adverbi ühendeid, näiteks *alles/kinni/üle olema*, kuid ühendverb on sõnaühend, mille põhitähendus tuleb verbilt, mida verb *olema* ei näi siin pakkuvat. (Muischnek jt 2014: 229)

Võima

Verbi *võima* peetakse modaalverbiks ning Trageli (2003: 37) järgi on ta tänapäeva eesti keeles abiverb.

Hakkama

Hakkama (ja *algama*, *alustama*) on algust või alustamist väljendav verb, mis ühendverbe ei moodusta. *Hakkama* võib esineda ka modaalverbina (Tragel 2003: 42).

Tahtma

Verb *tahtma* on kognitiivverb, mis on arvatud ka modaalverbide hulka. Tragel (2003: 45–46) on verbi tuumverbide hulka arvanud sellepärast, et verb esineb modaaltähenduse väljendajana ka elutute agentide puhul, näiteks *Põrandad tahavad värvida*.

Liikumisverbid

Leidub ka liikumist väljendavaid verbe, mis ühendverbide loendis ei kajastunud. Toon välja mõned näited:

- *eemalduma*, *evakueerima*, *kaugenema*, *lahkuma*, *liginema*, *lähenema* – lähemale või kaugemale, eemale liikumist märkivad verbid
- *läbima*, *mööduma*, *sisenema* – verbid, mis on tuletatud adverbidest *läbi*, *mööda* ja *sisse* (*läbi minema*, *mööda minema*, *sisse minema*) Silvi Vare 2012. aastal ilmunud sõnaraamatu „Eesti keele sõnapered“ järgi.

Leidub ka selliseid liikumisverbe, mis ühendverbide loendis ei esine, kuid võib siiski minu arvates moodustada ühendverbe. Näiteks:

- *hõljuma, heljuma* – Liblikas *hõljus/heljus* aknast *mööda* (EKSS 2009).
- *prantsatama* – Poiss *prantsatas maha*.
- *põikama* – Tüdruk *põikas eemale, tagasi* (EKSS 2009).

3.3.2. Ühekordsed korrapärased ühendverbid

Ühekordseteks korrapäraseks ühendverbideks nimetan neid ühendeid, kus verb kombineerub ainult ühe afiksaaladverbiga.

Tabelis 5 on ära märgitud, mitu verbi on ainsaks kombinatsiooniks vastava afiksaaladverbiga, ning lisan ka tabelisse näiteid. Kokku leidis ühendverbide loendi järgi 21 afiksaaladverbi ning 257 verbi (50,6% verbide koguarvust), mis moodustavad ühekordseid korrapäraseid ühendverbe.

Tabel 5. Adverbide esinemiste arv nende verbidega, mis muude afiksaaladverbidega ei kombineeru.

Adverb	Verbide arv	Verbid
ära	126	kasutama, koorima, kuivatama, küsima, lõpetama, mürgitama jne
välja	31	aurutama, nokkima, oksendama, sikutama, sirutuma, sülitama jne
läbi	22	kaaluma, kolkima, küpsema, põdema, sirvima, tuuseldama jne
maha	21	kauplema, kükitama, külvama, loksuma, pillama, tantsima jne
edasi	15	arendama, harima, juhatama, jutustama, kestma, sõudma jne
ringi	7	ekslema, hüplema, lendlema, pöörlema, tammuma, tiirutama, traavima
alla	6	kugistama, kukutama, kusema, ripnema, sukelduma, vajutama
ette	6	aimama, arvama, arvestama, hoiatama, laulma, teadma
külge	6	kleepuma, naelutama, nõõpima, puutuma, siduma, sõlmima
tagasi	3	haarama, kanduma, saabuma
esile	2	hoovama, võluma
järele	2	lohistama, lonkima
ümber	2	lonkima, luusima
eemale	1	triivima
eest	1	leidma
kohale	1	asuma
kõrvale	1	kalduma
mööda	1	kappama

sisse	1	ahmima
vahele	1	pitsitama
üles	1	kergitama

Tabelist on näha, et afiksaaladverb *ära* moodustab ühendeid 126 sellise verbiga, mis teiste afiksaaladverbidega ei kombineeru. Afiksaaladverbile *ära* järgnevad afiksaaladverbid *välja* (31 verbi), *läbi* (22 verbi), *maha* (21 verbi) ning *edasi* (15 verbi).

Ühekordsete korrapäraste ühendverbide moodustamisel on valdavad perfektiivsed afiksaaladverbid *ära*, *läbi* ja *maha*. *Maha* juures esinevad ka mõned suunatähendusega ühendid, näiteks *maha kükitama* ja *maha pillama*, mis tähistavad ühendina topeltsuunda (lähemalt peatükis 3.3.4.). Afiksaaladverbi *edasi* puhul enamasti kasutatud aspektilaadset tähendust (tegevuse jätk), kuid mõned ühendid võivad lisaks tegevuse jätkule ka väljendada suunda, näiteks *edasi juhatama*, *edasi sõudma*.

Sellega seoses tekib küsimus, et kas afiksaaladverb, mis moodustab palju ühendverbe, võib ka rohkem moodustada ühendverbe selliste verbidega, mis teiste afiksaaladverbidega ei kombineeru. Selle uurimiseks võtsin vaatluse alla 15 produktiivseimat afiksaaladverbi ühendverbide moodustamisel, mis on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Kõikide korrapäraste ühendverbide ja ühekordsete korrapäraste ühendverbide moodustamise võrdlus 15 produktiivseima afiksaaladverbi korral.

Lühendid: % – afiksaaladverbi esinemise protsent ühekordsete korrapäraste ühendverbide korral, võrreldes sagedusega kõikide korrapäraste ühendverbide korral.

Adverbid	Sagedus kõikide korrapäraste ühendverbide korral	Sagedus ühekordsete korrapäraste ühendverbide korral	%
ära	246	126	51%
välja	173	31	18%
maha	111	21	19%
sisse	93	1	1%
läbi	92	22	24%
alla	77	6	8%
tagasi	75	3	4%
edasi	69	15	22%
ette	56	6	11%
üles	52	1	2%
ringi	40	7	18%

kõrvale	39	1	3%
ümber	37	2	5%
peale	36	-	0%
üle	30	-	0%

Tabelist võib järeldada seda, et pigem ei pea hüpotees paika nende afiksaaladverbide puhul, mis esinevad peamiselt orientatsioonidverbidenä. Näiteks afiksaaladverb *sisse* moodustab korrapäraseid ühendeid 93 korral, kuid ainult ühel korral sellise verbiga, mis teiste afiksaaladverbidega ei kombineeru. Väheproduktiivsed on ka ühekordsete korrapärase ühendverbide moodustamisel afiksaaladverbid *alla*, *ette*, *kõrvale*, *tagasi*, *üles* ja *ümber*. Afiksaaladverbid *peale* ja *üle* ei moodusta üldse ühekordseid korrapäraseid ühendverbe. Kõik eelnimetatud afiksaaladverbid on üldiselt ühendverbide moodustamisel produktiivsed, kuid väheproduktiivsete verbidega korrapäraseid ühendeid palju ei moodusta.

Siiski leidub tabelis ka neid afiksaaladverbe, mis on üsna produktiivsed ühekordsete korrapärase ühendverbide moodustamisel. Valdav osa neist esinevad perfektiivsena, näiteks afiksaaladverb *ära* moodustab ühekordseid korrapäraseid ühendverbe 126 korral, mis teeb 51% selle afiksaaladverbiga esinevate ühendverbide koguarvust. Adverbid nagu *välja* (18%), *maha* (19%) ja *läbi* (24%) võivad ühendverbis väljendada perfektiivsust. Afiksaaladverb *edasi* (22%) esineb peamiselt ühekordsete korrapärase ühendverbide moodustamisel aspektilaadsena ning *ringi* (18%) kombineerub nende liikumisverbidega, millel pole algus- ega lõpp-punkti ega näita liikumisteed (lähemalt järgmises alapeatükis, kus selgitan Muischneki jt 2014 tehtud järeldusi).

3.3.3. Kahe afiksaaladverbiga kombineeruvad verbid

Tabelis 7 on esitatud andmed nende verbide kohta, mis kombineeruvad kahe afiksaaladverbiga. Tabelist jätsin kõrvale need ühendverbid, kus rühmas olevad adverbid kombineeruvad ainult ühe verbiga. Neid verbe, mis kombineeruvad kahe afiksaaladverbiga, on kokku 91 ning rühmadega seotud erinevaid afiksaaladverbe leidub kokku 23.

Tabel 7. Adverbide rühmade esinemiste arv nende verbidega, mis muude rühmadega ei kombineeru.

Adverbide rühmad	Sagedus	Verbid
maha/ära	15	hõõrduma, koksama, kuluma, kustutama, lõhkuma, märkima, pidama, pügama, rabama, salgama, surema, sõtkuma, tallama, tapma, viilima
maha/välja	6	kooruma, kraapima, loksutama, loopima, pudenema, saagima
ringi/üumber	6	aelema, hulkuma, keerlema, käänduma, logelema, uitama
välja/ära	5	aurama, harutama, hauduma, jagama, pigistama
välja/üles	5	joonistama, juurima, kangutama, keema, vinnama
edasi/ära	4	rääkima, sööma, õitsema, õppima
läbi/välja	4	nirisema, nõrguma, rabelema, tuhnima
läbi/ära	4	kuulama, kõrbema, lugema, proovima
tagasi/vastu	4	kajama, kiirguma, peegeldama, peegelduma
ette/ära	3	hindama, sõõtma, ütlema
sisse/välja	3	hingama, piiluma, pritsima
alla/maha	2	sadama, varisema
alla/välja	2	rippuma, tulistama
alla/ära	2	loputama, neelama
edasi/läbi	2	töötama, uurima
eemale/ära	2	hirmutama, peletama
esile/üles	2	kerkima, tõusma
sisse/üumber	2	mähkima, mässima

Maha/ära rühm moodustab tabeli järgi ühendverbe 15 verbiga, millele järgnevad *maha/välja* ja *ringi/üumber* rühmad kuue verbiga. Eelmainitud rühmadele järgnevad *välja/ära* ja *välja/üles* rühmad viie verbiga.

Kahe afiksaaladverbiga kombineeruvate verbide puhul kõige produktiivsemas rühmas *maha/ära* esinevad enamasti perfektiivsena. *Maha* võib ka siin väljendada millegi küljest ära tulemist, näiteks *maha hõõrduma/pügama/viilima*, afiksaaladverb *ära* väljendub nende verbidega ikkagi perfektiivselt.

Afiksaaladverbide *ringi/üumber* rühmas esinevad valdavalt need liikumisverbid, mis pole direktsionaalid (*aelema, hulkuma, uitama*). Näiteks Kadri Muischnek jt (2014: 229–230) sõnul pole võimalik moodustada selliseid ühendverbe nagu (*teistest*) *ette/(kodust) välja/(trepist) üles* .. + *käima/hulkuma/seiklema*, kuna eelmainitud verbid pole direktsionaalid, vaid liikumisverbid, mis ei spetsifitseeri liikumise algus- ega lõpp-

punkti ega ka liikumisteed, seega ei saa nad kombineeruda suunda väljendavate afiksaaladverbidega. (Muischnek jt 2014: 229–230)

Eelmises alapeatükis esitatud tabelis 5 leidub ka verbe, mis moodustavad ühendverbe kas ainult afiksaaladverbiga *ringi* või *ümber*. Esitatud verbid on ka mitte-direksionaalid (*ekslema*, *hüplema*, *tiirutama* jne). Ühendverbide loendi järgi ainult koos afiksaaladverbiga *ümber* esinevad verbid (*lonkima*, *luusima*) võivad minu hinnangul tegelikult esineda ka koos afiksaaladverbiga *ringi*, näiteks:

(22) *Lonkisime/luusisime linnas ringi.*

3.3.4. Topeltsuunda väljendavad ühendverbid

Leidub vertikaalsuunda märkivate adverbidega ühendverbe, kus adverb võib rõhutada verbiga juba antud liikumise suunda (Veismann, Tragel 2008: 523). Näiteks:

(23) *Tõuse üles!*

(24) *Ega teie maha ei pillanud?*

(25) *Poiss kukkus laua pealt maha.*

Selliseid verbe, mis näitavad orientatsiooniadverbi kaudu liikumise (või liigutamise) suunda topelt, olen leidnud kokku 24. Need on (*üles*) *kerkima*, (*üles*) *kergitama*, (*alla/maha*) *kukkuma*, (*alla*) *kukutama*, (*maha*) *kükitama*, (*alla/maha*) *langema*, (*maha*) *langetama*, (*alla/maha*) *laskuma*, (*maha*) *matma*, (*alla*) *neelama*, (*maha*) *pillama*, (*maha*) *potsatama*, (*maha*) *pudenema*, (*alla/maha*) *puistama*, (*alla*) *rippuma*, (*alla/maha*) *sadama*, (*alla*) *sukelduma*, (*alla/maha*) *tilgutama*, (*alla/maha*) *tilkuma*, (*üles*) *tõusma*, (*alla*) *vajuma*, (*alla*) *vajutama*, (*alla/maha*) *varisema*, (*üles*) *vinnama*. Mingil määral võib siia loendisse ka lugeda ühendverbi *üles korjama* ning *üles tõstma*, kuid viimane kombineerub ka horisontaalsuunda näitava adverbiga (*ette tõstma*).

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida verbide ja afiksaaladverbide produktiivse kombineerumise seaduspärasusi. Selle tarbeks on teostatud analüüs ühendverbide loendi materjali põhjal, mille aluseks on eesti keele püsiühendite andmebaas ning „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ (EKSS) ühendverbide loend. Töö alusmaterjaliks oli 1509 korrapärast ühendverbi.

Töö teoreetilises osas käsitleti ühendverbide liigitust ning korrapäraseid ühendverbe. Teises peatükis kirjeldati uurimismaterjali ning -meetodit. Kolmandas peatükis analüüsiti verbide ja afiksaaladverbide tunnuseid ning püüti tuvastada ühendverbide rühmi, mis on moodustatud semantiliselt sarnaste verbide ja ühendverbide kombineerumise teel.

Töö käigus püstitati neli hüpoteesi, millest kaks leidsid kinnitust osaliselt ning kaks ei leidnud kinnitust.

Esimene hüpotees, et on võimalik tuvastada veel omavahel kombineeruvaid afiksaaladverbide ja verbide semantilisi rühmi ühendverbide moodustamiseks peale juba teadaolevate liikumisverbide ja suunaadverbide, leidis osaliselt kinnitust. On võimalik moodustada väiksemaid rühmi, mis moodustavad ühendverbe, siiski puuduvad rühmades kindlad seaduspärasused.

Teine ja kolmas hüpotees, et mida sagedasem ja rohkema tähendusega verb on, seda rohkem ühendverbe ta moodustab, ei leidnud kinnitust. Analüüsist ilmnes, et verbi produktiivsus sõltub sellest, kas verb kombineerub orientatsiooniadverbidega või mitte.

Neljas hüpotees, et sage afiksaaladverb võib ka rohkem moodustada ühendverbe selliste verbidega, mis teiste afiksaaladverbidega ei kombineeru, leidis osaliselt kinnitust. Selgus, et hüpotees ei pea paika orientatsiooniadverbide puhul, näiteks afiksaaladverb *sisse* moodustab korrapäraseid ühendeid 93 korral, kuid ainult ühe sellise verbiga, mis teiste afiksaaladverbidega ei kombineeru. Vastupidine olukord on selliste

afiksaaladverbidega, mis võivad ka perfektiivsena esineda, näiteks *ära* moodustab korrapäraseid ühendverbe 246 korral, neist 126 korral selliste verbidega, mis teiste afiksaaladverbidega ei kombineeru.

Käesoleva töö põhjal võiks tulevikus korpuses uurida korrapäraseid ühendverbe, mis annaks loodetavasti uut infot ühendverbide produktiivsuse kohta.

KIRJANDUS

Aedmaa, Eleri 2014. Sõnadevahelise seose tugevuse mõõtmise statistilised meetodid ühendverbide tuvastamisel. Magistritöö. Käsikiri Tartu ülikooli üldkeeleteaduse osakonnas. Tartu: Tartu Ülikool.

Aedmaa, Eleri 2015. Statistilised meetodid ühendverbide tuvastamisel tekstikorpusest. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 11, 37–54.

EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika. II osa: süntaks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/>.

Erelt, Mati 2013. Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Öeldis. Tartu ülikooli eesti keele osakonna preprintid 4. Toim. Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikool.

Fraser, Bruce 1976. The verb–particle combination in English. Academic Press, New York, USA.

Hasselblatt, Cornelius 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersezung aus dem Deutschen. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 31. Wiesbaden: Otto Harassowitz.

Kaalep, Heiki-Jaan, Kadri Muischnek 2009. Eesti keele püsiühendid arvutilingvistikas: miks ja kuidas. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 5, 157–172.

Metslang, Helle 1997. Eesti prefiksaaladverbist ära soome keele taustal. – Lähivertailuja 9, 31–46.

Metslang, Helle 2001. On the developments of the Estonian aspect. The verbal particle ära. – The Circum-Baltic Languages. Volume 2: Grammar and Typology. Amsterdam, pp 443–479.

Muischnek Kadri 2005. Eesti keele verbikesksed püsiühendid tekstikorpuses. – Emakeele Seltsi aastaraamat 51, 80–106

Muischnek, Kadri 2006. Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 17. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Muischnek jt 2014 = **Muischnek, Kadri, Kaili Müürisep, Tiina Puolakainen 2014.** Ühendverbid eesti keele pindsüntaktilises analüüsis. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 10, 227–240.

Muuk, Elmar 1938. Verbide ja verbaalnoomenite kokkukirjutamisest. – Eesti Keel, nr 1, 4–17.

Märtson, Helle-Mari 2012. Abimäärsõna *ära* perfektivsuse väljendajana emakeeleõpetuse vaatenurgast. Magistritöö. Käsikiri Tartu ülikooli üldkeeleteaduse osakonnas. Tartu: Tartu Ülikool.

Rätsep, Huno 1973. Eesti keele väljendverbide olemusest. – Keel ja Kirjandus 1, 25–30.

Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. – Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr 12. Tallinn: Valgus.

Tragel, Ilona 2003. Eesti keele tuumverbid. Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis 3. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vare, Silvi 2012. Eesti keele sõnapered. Tänapäeva eesti keele sõnavara struktuurianalüüs. I–II köide. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Veismann, Ann 2008. Eesti kaassõnade tähenduste kirjeldamise probleemidest. – Keel ja Kirjandus 5, 335–352.

Veismann, Ann, Ilona Tragel 2008. Kuidas horisontaalne ja vertikaalne liikumissuund eesti keeles aspektiks kehastuvad? – Keel ja Kirjandus 7, 515–530.

Veismann, Ann 2009. Eesti keele kaas- ja määrsõnade semantika võimalusi. *Dissertationes linguisticae Universitas Tartuensis II*. Tartu: Tartu Ülikool.

Veismann, Ann, Heete Sahkai 2016. Ühendverbidest läbi prosoodia prisma. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 12, 269–285.

Villavicencio, Aline 2005. The availability of verb–particle constructions in lexical resources: How much is enough? *Journal of Computer Speech and Language Processing*, 19 (4): 415–432.

Wurmbrand, Susi 2000. The structure(s) of particle verbs. Ms. McGill University.

Combining verbs and adverbial particles to form particle verbs

Summary

The present Bachelor's thesis subject is combining verbs and adverbial particles to form particle verbs.

The main purpose of this study is to research regularities of productive combination between verbs and adverbial particles. The analysis is conducted on the basis of the material of particle verbs which is based on the database of Estonian verbal multi-word expressions and a list of particle verbs from "Estonian Semi-bilingual Dictionary" (EKSS). The material of particle verbs has 1509 regular particle verbs to analyse.

The theoretical part of the study focuses on categorising particle verbs and gives an overview of regular particle verbs. Chapter two describes material for the research and the method. Chapter three analyses characteristics of verbs and adverbial particles and tries to identify the groups of particle verbs that have formed in combination of semantically similar verbs and particle verbs.

This study tested four hypotheses and two of them were partly confirmed and two of them were not confirmed.

First hypothesis was partly confirmed that it is possible to establish semantic groups of verbs and adverbial particles that combine with each other to form particle verbs besides already known verbs of movement and locative adverbs. It is possible to form smaller groups that form particle verbs, however firm regularities are absent in these groups.

Second and third hypothesis, that the more frequent and more meaningful is the verb, the more it can form verb-particle constructions, was not confirmed. The analysis showed that the productivity of the verb depends on if the verb combines with locative adverb or not.

Fourth hypothesis, that a frequent adverbial particle can form particle verbs with verbs that don't combine with other adverbial particles, was partly confirmed. It was found that

hypothesis is not confirmed with locative adverbs, for example adverbial particle *sisse* forms 93 regular particle verbs, but only once with a verb that does not combine with any other adverbial particles. A reverse situation is with adverbial particles that could appear as perfective. For example, a word *ära* forms 246 regular particle verbs and 126 of them with verbs that do not combine with other adverbial particles.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tanel Visnap (sünnikuupäev: 23.09.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Verbide ja afiksaaladverbide kombineerumine ühendverbide moodustamiseks“,

mille juhendaja on Kadri Muischnek,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27.06.2016